Zeitschrift: Beiträge zur nordischen Philologie

Herausgeber: Schweizerische Gesellschaft für Skandinavische Studien

Band: 31 (2001)

Artikel: Schriften zur nordischen Philologie : Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte der skandinavischen Länder

Autor: Bandle, Oskar

Kapitel: Dialektologi och språkhistoria

DOI: https://doi.org/10.5169/seals-858191

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Mehr erfahren

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. En savoir plus

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. Find out more

Download PDF: 18.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, https://www.e-periodica.ch

Dialektologi och språkhistoria

1. När jag på 40-talet och i början på 50-talet studerade tysk språkvetenskap vid universitetet i Zürich, ingick i den eller kanske rättare sagt, utgjordes den praktiskt taget av språkhistoria och dialektologi som något alldeles självklart. Någon kritisk granskning av de två begreppen låg inte inom räckhåll, någon teori brydde man sig inte om – varken i fråga om språkhistoria eller dialektologi och ännu mindre om dessa vetenskapsgrenars ömsesidiga förhållande. Och när det gäller det sista, finner man ännu idag inte mycket litteratur av allmän, principiell karaktär.

Att det också i nordisk språkvetenskap har gjorts mycket både inom språkhistorien och dialektologin, vet vi alla; dialekterna har spelat en betydande roll i nordiska språkhistorier, t. ex. hos Skautrup eller i Hesselmans *Huvudlinjer*, och dialektologiska undersökningar (dialektmonografier) har för det mesta byggts in i en historisk referensram – antingen man utgick från fornnordiska ljud och former eller från det moderna materialet som man då ställde i ett historiskt perspektiv. Men att man sysslade med språkhistoria och dialekter var så självklart att man inte brydde sig mycket om teoretiska funderingar. Inom språkhistorien var ju den junggrammatiska dogmen dominerande långt in i vårt århundrade och detta var också i ganska stor utsträckning fallet inom dialektologien, även om den nyare dialektgeografin hade skakat junggrammatikernas åsikt om ljudlagarnas undantagslöshet från grunden. I nordisk språkvetenskap finner vi visserligen en titel som Marius Kristensens *Folkemaal og Sproghistorie* (1933) som låter nästan programmatisk, men i själva verket är detta närmast en historisk framställning av vissa dialektala utvecklingar grupperade omkring bestämda begrepp såsom ljudkomplex, uttalslatituder osv.

En av de få som har skrivit en mera utförlig teoretisk framställning av problematiken språkhistoria/dialektologi, är Stefan Sonderegger i handboken *Dialektologie* (Sonderegger 1983)[1] och vad han efterlyser där för tysk språkvetenskaps del, gäller också för nordisk lingvistik: varken från dialektologiskt eller från språkhistoriskt håll har det gjorts några nämnvärda försök till teoretiska funderingar bl. a. kring problemet, hur mycket dialektologi som skall ingå i en språkhistorisk framställning (å andra sidan har **[32]** det flera gånger anmärkts, hur lite hänsyn till dialekterna det har tagits i traditionell tysk språkhistoria bortsett från Behaghels *Geschichte der deutschen Sprache*).

Nordisk språkvetenskap har ju under rätt långa tider inte varit särskilt teorivänlig och man har därför ända till ganska sent knappast ifrågasatt dialektologins karaktär av historisk-empirisk vetenskapsgren. En avhandlingstitel som Per Åströms *Språkhistoriska studier öfver Degerforsmålets ljudlära* (1888) tycks vara ganska karakteristisk: man har, icke minst i svensk dialektologi, ofta koncentrerat sig på en grundlig redovisning av materialet plus en junggrammatisk-diakron tolkning, även om en

---

[1] Jag skall tacksamt erkänna att min egen framställning i mycket inspirerats av detta arbete.

del annan – framstående – forskning har lagt huvudvikten vid särskilda ljudhistoriska problem eller har som Hesselmans *Huvudlinjer* försökt sammanfatta dialektal ljudutveckling under ett mera allmänt begrepp såsom "ljudförsvagning".

Emellertid har så småningom också nya metoder tagits upp i dialektologin, icke minst också den nordiska, och i samband med det har det också lämnats en del bidrag till teoribildningen. Danskarna har som känt brutit med alla historiska traditioner och i Hjelmslevs anda skrivit en rad dialektmonografier utan någon som helst historisk anknytning. I Norge gick Hallfrid Christiansen redan tidigt och utanför den institutionella dialektologin över till strukturalistisk metod (*Gimsøymålet* 1933). I Sverige har bl. a. Åke Hansson både teoretiskt och praktiskt presenterat en indelning av de skånska dialekterna på grundval av vokalsystemen (Hansson 1969). Och även på internationellt plan har strukturalistisk dialektforskning på 50- och 60-talen erövrat ny terräng; jag vill här blott nämna amerikanen William Moulton som bl. a. också på nordiska lingvistkongresser – både programmatiskt och med praktiska exempel fr. a. från östschweizertyska dialekter (se Moulton 1970) – har påpekat strukturell dialektgeografis möjligheter.

Generativ dialektologi har i viss mån vunnit inträde i nordisk dialektforskning icke minst genom utländska forskare som är förtrogna även med nordiska förhållanden (Peter Trudgill, Thomas L. Markey), och på många håll har också nordiska dialektologer och sociolingvister börjat sysselsätta sig med teori; jag nämner här endast Mats Thelander, Bengt Nordberg och Helge Sandøy (bl. a. har den sistnämnde i sin bok *Talemål* framlagt en ganska omfattande dialektteori, där han kommer in på faktorer som analogi, funktionell belastning, naturlighet och även språkexterna faktorer som kulturella förändringar, prestige, inflytande från skriftspråket o. dyl.).

Emellertid har det också på senare tid hörts röster som framhåller det historiska perspektivets betydelse för dialektologin. Icke blott skriver Sonderegger i sin översikt "Alemannische Mundartforschung" (Sonderegger 1968) kategoriskt: "Historische Mundartforschung bleibt immer aktuell", utan även en modern lingvist som Markey menar att strukturalistisk synkroni nödvändigtvis medför språkhistoriska frågor (Markey 1977), medan Karl-Hampus Dahlstedt (Dahlstedt 1980) är skeptisk mot både strukturlingvistiska och generativa metoder, "da sie nicht das offene und bewegliche System der sozial und dialektal differenzierten Sprachgemeinschaft zu beschreiben und erklären vermochten", och framhåller dialektologins betydelse som historisk vetenskap.

En av dem som senast yttrat sig om dialektologins ställning inom språkvetenskapen, tysken Rudolf Grosse, slår deciderat fast att dialektologi är en historisk disciplin, **[33]** att historiska förstadier är det mest ändamålsenliga som referenspunkter och att diakronisk dialektologi under alla omständigheter är överordnad synkronien: "rein synchrone Dialektologie ist gewiss möglich, aber doch recht umständlich, bleibt zudem auf dem Stand des Registrierens, sofern nicht aus den Strukturen Entwicklungstendenzen zu erkennen sind" (se Grosse 1993). Ämnet dialektologi och

språkhistoria har därmed fått förnyad aktualitet. Å ena sidan finns det ett nytt historiskt intresse för språk, å andra sidan är dialektforskaren konfronterad med en hel rad nya riktningar inom lingvistiken (fr. a. sociolingvistiken) som inte får förbigås, och dessutom måste man ta hänsyn till att dialektbegreppet på grund av de gamla dialekternas försvagade ställning i det moderna samhället har blivit problematiskt.

Det framstår idag som ett centralt mål för språkvetenskapen att eftersträva en integrerad helhetsbild av nuvarande språkskick och historiska språkstadier, under hänsynstagande till moderna både socialdialektologiska och variationslingvistiska synpunkter, och det är samtidigt klart att begreppet 'dialekt' inte längre får begränsas till de gamla bygdemålen utan måste omfatta också regionalspråk på olika nivåer, dvs. både primära, sekundära och tertiära dialekter. I det följande skall jag försöka skissera en del synpunkter på förhållandet mellan dialektologi och språkhistoria för att på så sätt få fram det som jag tycker vore önskvärt för framtida dialektologisk forskning. Det är två huvudaspekter som här bör beaktas:

2. Den ena utgår från dialekterna och gäller frågan om deras historiska utveckling, deras historiska innebörd och relevans.

2.1. En vanlig metod har som nämnts varit att beskriva en nutida dialekt och sätta in den i ett språkhistoriskt sammanhang. Enligt junggrammatiskt mönster, vanligt bl. a. i äldre svenska dialektmonografier, sätter man upp antingen belagda eller rekonstruerade fornspråkliga ljud eller former och framställer den moderna dialektens utveckling som mer eller mindre mekanisk process (enligt mönstret: fornn. *ei* blir *ē* och eventuellt vidare *æi* osv., eventuella undantag beror på analogi), men man kan även, som också redan antytts, utgå från de nutida formerna och fråga efter deras historiska bakgrund.

I sin yttersta konsekvens leder detta betraktelsesätt till frågan om språkförändringars ursprung och spridning, men detta skall jag återkomma till senare. Här skall jag endast preliminärt påpeka att det är framför allt tysk dialektgeografi som har varit inne på spridningsproblematiken och att det i ganska hög grad är dess förtjänst att ha utrett de olika spridningsfaktorerna. Nordisk dialektgeografi har väl inte sysselsatt sig så mycket med dessa problem, men en del exempel finns såsom framför allt Natan Lindqvist 1935, 1943, 1947, Johannes Brøndum-Nielsen 1927 o. a.

En viss konkurrens har det historisk-geografiska tillvägagångssättet fått från strukturalistiskt och generativistiskt håll: danskarna har som nyss nämnts uteslutit det historiska perspektivet och håller sig strikt till beskrivningen av foneminventarium, fonologiskt system och dess notation; en del forskare har trott på generativ metods "förklarande kraft" och framhållit att generativa "ordered rules" och "basic (underlying) forms" ger en klarare bild av dialektala förlopp, men i själva verket tycker jag att båda **[34]** dessa metoder har sin begränsning. Man kan undra varför man skall behöva skriva hela böcker bara för att fastslå foneminventariet och man kan verkligen fråga sig, varför så många traditionalister skulle ha haft orätt, när de försökte kombinera det systematiska och det historiska betraktelsesättet.

Generativ metod erbjuder nog i många fall möjligheten till större tydlighet, men hittills har generativisterna så vitt jag förstår inte svarat på frågan, huruvida "underlying forms" är historiska eller blott ekonomiska, och om jag inte tar fel, är detta en metodisk brist hos dem.

Allvarligare är då också den konkurrens rent historisk dialektologi har fått från sociodialektologin och variationslingvistiken och jag tror också att det är åt det hållet en förnyelse av historiskt inriktad dialektologi måste gå. Som bekant finns det flera varianter av denna metodik som under de senaste 20–30 åren har kommit till användning, antingen man håller sig till Labovs modell och sätter kvantitativ språkanalys av enstaka variabler i relation till sociala faktorer eller man föredrar att arbeta med implikationsskalor för flera språkliga varieteter eller man väljer ännu en annan modell. Vilken av de här metoderna man än har använt, har detta forskningsområde gett fina resultat – jag behöver blott nämna några svenska namn som Bengt Nordberg, Mats Thelander, Ulrik Eriksson eller Ann-Marie Ivars, eller jag kan peka på danska stationsby-undersökningar (med Inger Ejskjær 1964 eller Kjeld Kristensen 1977) eller också på en del undersökningar om språkvariation i enstaka norska kommuner såsom Holla (Gjermundsen 1981) eller Gjøvik (Evensen og Tveit 1990). Alla dessa arbeten har tydligt visat att det med dessa metoder går att få mycket mera detaljerade och precisa informationer inte bara om olika språkarter och språkblandning utan även om de sociala och situationella villkoren för språk och språkförändring; de öppnar nya insikter i språkens nuvarande situation och dess inbäddning i den historiska utvecklingen, och de tillåter också att ställa prognoser angående språkens eller språkvarieteternas framtid, m. a. o. de belyser mera än tidigare undersökningar det språkliga kontinuum, där dialekten så småningom avlöses av standardorienterat regionalspråk.

Även språkkontaktforskningen (bilingualism-forskning) – granskningen av hur två- eller trespråkigheten fungerar, vilka sociala skikt som brukar vilket språk i vilka situationer, vilketdera språket som dominerar och i det långa loppet breder ut sig på det andras bekostnad – kan dra nytta av metoden. Språkkontaktforskningen har ju på senare år blivit aktuell också på nordiskt område, icke blott i själva Norden utan även i Amerika och man har icke minst också där börjat använda sociolingvistisk metod. För att bara nämna några exempel: Marika Tandefelt (1988) har undersökt språkförhållandena i Vanda utanför Helsingfors enligt olika parametrar såsom ålder, kön, blandade äktenskap, attityder, skolans betydelse osv. och hon har på grundval av undersökningens resultat också funderat på den språkliga framtiden; Ann-Marie Ivars (1980) har satt upp en implikationsskala över finlandssvenska emigranters dialektbruk i Amerika, och Nils Hasselmo (1972, 1974) har, liksom tidigare Einar Haugen (1953) om norskamerikaner, skrivit om Amerikasvenskars "regler" och "preferensmönster" i deras bilinguala beteende. **[35]**

Men socialdialektologisk metod har också sina inomnordiska dimensioner, när det gäller språkkontakter: att undersökningen av flyttares språkförändringar (främst vid övergången till urban miljö) kan vara intressant och givande har senare års arbe-

ten på området visat (Thelander 1983, Ivars 1986), och att de internordiska kontakternas karaktär av semikommunikation skapar förutsättningar för speciella blandningsfenomen o. dyl., framgår ju t. ex. av en avhandling som Kerstin Nordenstams undersökning om svenskars språk i Bergen (Nordenstam 1979).

2.2. Men, kan man nu fråga sig, innebär allt detta att traditionell historisk dialektologi skulle vara förlegad och kanske värdelös? Detta är naturligtvis inte min mening, och redan det faktum att det även i modern dialektforskning oftast finns en historisk dimension, talar ju för att den historiska synpunkten fortfarande är aktuell. Det är framför allt två forskningsriktningar som vi här skall titta lite närmare på: historisk dialektologi i trängre mening och dialektgeografi som ett mera indirekt sätt att tränga tillbaka i historien.

2.2.1. Med historisk dialektologi i trängre mening menar jag beskrivning och analys av historiska språkstadier med hjälp av gamla källor, undersökningen av främst regional språkhistoria utifrån diplom- eller kanslispråk – något som, rent bortsett från dialekthistorien, också har sin betydelse för textfilologin. Såvitt jag kan se, är det företrädesvis tysk forskning som är eller har varit ledande på detta fält. Redan gamle Karl Weinhold gav på 1860-talet ut två tjocka böcker om alemannisk och bajersk grammatik som främst handlar om de *gamla* dialekterna (Weinhold 1863, 1867); 1890 följde Friedrich Kauffmanns *Geschichte der schwäbischen Mundart*, och under tidens lopp kom det en rad tyska avhandlingar om gammalt kanslispråk och liknande, med en toppunkt i Schützeichels *Die Grundlagen des westlichen Mitteldeutschen* från 1961, ja, i Freiburg utarbetade en forskargrupp en hel dialektatlas på grundval av belägg i senmedeltida jordeböcker (*Historischer Südwestdeutscher Sprachatlas* 1979).

Men även i Norden började man relativt tidigt sysselsätta sig med detta slags undersökningar. En av de stora pionjärerna var här, som bekant, norrmannen Marius Hægstad, vars första historiska dialektavhandling *Gamalt trøndermaal* kom 1899 och vars monumentala *Vestnorske maalføre fyre 1350* började utges 1906, åtföljt av flera andra norska forskares insatser såsom Didrik Arup Seip, Per Nyquist Grøtvedt, Egil Pettersen o. a. Hægstads metod att sätta fornspråkliga belägg i mer eller mindre omedelbar relation till moderna dialekter har visserligen inte förblivit oemotsagd och kritiken har bl. a. påpekat att gamla skrifter inte utan vidare återspeglar (talade) dialekter, att man måste räkna med olika skrifttraditioner och med skrivare som härstammade från andra håll än stället där urkunden är utfärdad och att å andra sidan dialektgränserna inte behöver vara desamma idag som under medeltiden. Detta är nog i princip riktigt, men eftersom metoden i stort sett är begränsad till mer eller mindre säkert lokaliserade källor, kan felkällan ändå inte vara så stor. En noggrann jämförelse mellan de gamla skrifterna och nutida dialekter torde ändå leda till vissa ganska säkra resultat och det är **[36]** att önska att sådana undersökningar också i framtiden kommer att göras överallt där de ännu saknas.

2.2.2. Dialekternas historia har emellertid också en annan dimension, en tidsdimension som indirekt framgår av den rumsliga fördelningen av dialektformer. Det är i dialektgeografin som denna dimension kommer fram – den gren som dominerade dialektforskningen under flera årtionden ända till strukturalismens genombrott på 60-talet. Att den geografiska dimensionen skulle tas upp till behandling inom ramen för större ytor och på bred historisk bas, var från början ingen självklarhet. Gilliéron gav ju ut sin franska språkatlas 1902–1910, men han var själv mera intresserad av enstaka ord än hela ljud- och formsystem, och även om ungefär samtidigt också danskarna kom med sin dialektatlas (Bennike-Kristensen 1898–1912), var det framför allt tyskarna som utvecklade den moderna dialektgeografisk-historiska metoden som går ut på att dra historiska slutsatser av dialektföreteelsers geografiska utbredning, att komma fram till historiska utbredningsförhållanden, att påvisa spridningsvägar och att sätta de lingvistiska data i samband med politisk, religiös och allmän kulturhistoria.

I elementära introduktioner till dialektologin stöter man gång på gång på exemplet "der rheinische Fächer", där den högtyska ljudskridningens gränser vid mellersta Rhen har delat upp sig i en rad linjer som kan påminna om en solfjäder: *appel/apfel*, *dat/das*, *dorp/dorf*, *maken/machen* och *ik/ich* har var sin gräns och dessa gränser brukar då ofta sammanställas med senmedeltida territoriell historia. Det var Aubin, Frings och Müller som med sin bok från 1926 *Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden* etablerade denna metod som i fortsättningen fick en rik efterföljd (med bl. a. Friedrich Maurer, Walter Mitzka och många andra). Även i nordisk forskning har den tagits upp, kanske först och främst av Natan Lindqvist i hans bok *Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning* (Lindqvist 1947), men den har ändå aldrig riktigt slagit igenom här. Medan utgivningen av dialektatlaser på kontinenten ända sedan flera årtionden tillbaka har blomstrat och delvis fortfarande pågår, har tyvärr den en gång planerade svenska dialektatlasen aldrig sett dagens ljus och väntar den norska fortfarande på sin publicering. Man är naturligtvis djupt tacksam för ett så utsökt mindre arbete som Sven Bensons *Südschwedischer Sprachatlas* (Benson 1965–70), men det är mycket beklagligt att något större verk, kanske helst en allnordisk atlas, aldrig har kommit till stånd.

Det är nog inte så lätt att se, varför detta slags dialektgeografi aldrig har vunnit någon större anslutning (medan ju ord- och sakgeografin har en ganska rik tradition): man har kanske varit alltför mycket bunden av junggrammatiska traditioner och den historisk-kulturhistoriska utvecklingen i Norden har kanske inte heller inbjudit till att dra så mycket paralleller med det språkliga som i det territoriellt splittrade Tyskland. Kanske man delvis också har haft samma syn som Chambers och Trudgill, som i sin bok *Dialectology* (1980) beskyller dialektgeograferna för metodiska och teoretiska brister och över huvud taget är ganska negativa gentemot dem. Dialektgeograferna har ju också i övrigt mött en hel del kritik som delvis också var berättigad, men jag för min del tycker att de har gjort mycket värdefullt

arbete, ja att dialektgeografin har öppnat **[37]** nya horisonter för både lingvisten och historikern. Jag skall här endast i korthet nämna två exempel på dess betydelse:

a) Det ena gäller dialektgeografins betydelse för bebyggelsehistorien. Här skulle man kunna nämna många exempel från olika delar av Europa och antagligen vidare omkring. Jag skall nöja mig med att peka på Svenskfinland, där framför allt Valter Janssons analys av de östsvenska dialekternas ställning tycks stödja uppfattningen om bebyggelsehistoriens utgångspunkt i främst det östliga Mellan-Sverige och delvis även andra delar av det östliga och nordliga Sverige (Jansson 1942). Jag skall också nämna det västliga Norden, där jag med hjälp av ordgeografin tror mig ha lyckats bekräfta att de isländska nybyggarna måste ha kommit från olika områden i Norge (Bandle 1967, 1973).

Ännu ett exempel från mina ordgeografiska studier vill jag nämna; det verkar vara rätt obetydligt, men jag tycker ändå det är ganska roligt. Vid behandlingen av orden för "urin från kreaturen" (Bandle 1967 I, 159 ff.) räknade jag med en västlig typ *(h)land* som under loppet av vikingatiden och senare trängts tillbaka av en ursprungligen östlig typ *mig(a)*. Lennart Elmevik i sin recension av min avhandling (Elmevik 1973) drog detta i tvivelsmål och trodde inte antagandet hade tillräckligt stöd i materialet, men materialet i den nordengelska språkatlasen[2] visade sedan att jag ändå måste ha haft rätt: *lant* återkommer i det nordvästliga England, *mig* (i betydelsen 'gödselvatten') i nordöstliga delar av Yorkshire och de båda orden hänger sålunda tydligen ihop med bebyggelsehistoriska fakta. *Lant* måste ha hört till de norska vikingars språk som på 900-talet kom från Irland till nordvästra England, *mig* måste ha tagits med av östnordiska kolonister – de bägge orden stöder alltså i sin tur antagandet av två nordiska bebyggelsehistoriska skikt i norra England.

b) Viktig är emellertid också dialekternas roll vid indelningen av det nordiska språkområdet. Indelningen av de nordiska språken och dialekterna har egentligen aldrig väckt någon större diskussion – bortsett från att man vid sidan om de fem-sex standardspråken som ju är ett faktum i allmänhet räknade med en tudelning i öst- och västnordiska och dessutom med standardspråkens interna indelning i så och så många mindre enheter.

Hesselman (1948–1953) som med all önskvärd klarhet visade de nordiska dialekternas utveckling, drog sig för en lika klar indelning av de nutida dialekterna, eftersom förhållandena tycktes vara för invecklade. Jag tog därför själv upp problemet i min lilla bok *Die Gliederung des Nordgermanischen* (1973), där jag – på grundval av de olika novationerna, deras ursprung och riktning – trodde mig kunna komma fram till en tredelning av hela det nordiska språkområdet i ett västnordiskt, ett sydnordiskt och ett nord- eller nordostnordiskt (eller -skandinaviskt) område. Denna indelning var nog inte helt riktig, såtillvida som jag borde ha räknat med isländskan och färöiskan som självständiga enheter i stället för att slå ihop dem med det väst-

[2] Meddelat av Eduard Kolb i tidningen Basler Nachrichten 6. 4. 1969.

nordiska området (jfr Torp 1983), men för övrigt tror jag den låter sig försvaras; den har sina paralleller i historiska konstellationer och etnologiska företeelser och bl. a. leder också en geografisk **[38]** indelning av de viktigaste nordiska ortnamnstyperna fram till nästan samma resultat.[3] Man har därför anledning förmoda att det är frågan om tre kulturprovinser av fundamental betydelse, låt vara att det nordskandinaviska området måste delas upp i några underavdelningar som den nordskandinaviska i trängre mening, den östsvenska, den gotländska och den götiska.

Man kan visserligen fråga sig, varför det skall vara så viktigt att syssla med sådana problem, när "kon dör, medan gräset växer", men indelningen i stort kommer säkerligen också att speglas i framtida förhållanden: i standard och regionalspråk, deras typologi och deras grad av ömsesidig förståelighet, så det tycks vara god grund att även i fortsättningen syssla med dialektologisk-kulturgeografiska problem mot historisk bakgrund. Ett tecken på att detta slags forskning just under de senaste åren har blivit aktuell också i Norden, är den symposievolym från Umeå, *Kulturgränser – myt eller verklighet?* som kom ut så sent som 1994.

c) För att göra bilden någorlunda fullständig: historiskt orienterad dialektgeografi spelar också sin roll i historisk språkkontaktforskning. Såvitt jag kan se, är denna forskningsgren i dagens läge ännu långt ifrån uttömd. I anslutning till frågan, huruvida lågtysk-svenska språkkontakter har gått direkt eller via Danmark, påpekar Lennart Elmevik (1987) hur angeläget det är att undersöka lågtyska lånord i dialekterna, där de ofta har bevarats bättre än i standardspråken. De exempel han ger är mycket spännande och man får bara hoppas att arbetet med de här problemen kommer att fortsätta, hur besvärligt det än må vara, innan man kommer fram till slutgiltiga lösningar.

3. Historisk dialektologi är en mångfasetterad vetenskapsgren, som i sig själv – helt bortsett från språkhistorien i allmänhet – är av stort intresse från en rad olika synpunkter, men den har, som vi vet, också ofta använts i en tjänande roll som informationskälla för språkhistorien. Denna användning av dialektkunskapen har kanske i början av det vetenskapliga intresset för dialekterna varit huvudsaken, såväl i enstaka konkreta fall, där dialekterna användes för att belysa skriftspråket, som på ett mera principiellt plan, där det gällde att förstå språkförändringens ursprung och spridning.

3.1. Uppfattningen av dialektologin som "hjälpvetenskap" för språkhistorien finner vi på sätt och vis redan hos bröderna Grimm som uppskattade dialekterna mycket men ändå aldrig gjorde dem till föremål för mera speciella studier (se Sonderegger 1983, s. 1530). Dialekterna har då också på ett tidigt stadium av den moderna språkvetenskapen spelat sin roll vid rekonstruktionen av det urgermanska och indoeuropeiska urspråket och som källa för den äldsta germanska språkhistorien överhu-

[3] Ett föredrag, hållet på ett symposium till ära för Lars Hellberg 1994, där jag redovisar detta, är under tryckning.

vudtaget. Nutida dialekter har, icke minst i tysk forskning, fått hjälpa till vid rekonstruktionen av gamla 'stamdialekter' och även om 'stamhypotesen' numera för länge sedan övergivits, har de också i nyare tid spelat en viktig roll vid diskussionen om indelningen av det germanska språkområdet, om de särskilda relationerna mellan olika delar av det germans- **[39]** ka området. Jag vill här speciellt erinra om Friedrich Maurers (1942b) och andras hypotes om ett gammalt samband mellan nordiska språk och alemanniska dialekter, en hypotes som ju i ganska stor utsträckning bygger på gammalt och nutida dialektmaterial och jag skall också nämna tyska namn som Theodor Frings (1957) och Ernst Schwarz (1951) som har varit inne på samma slags frågor.

Men en ännu större roll har ju dialekterna spelat för yngre språkhistoria. Redan Johan Er. Rydqvist (1850–1870) citerar ibland, när det gäller att reda ut "svenska språkets lagar", gotländska, norrbottniska och andra dialektformer, men höjdpunkten i det avseendet har väl Hesselman i sina *Huvudlinjer* nått, som nog utgör huvudexemplet på hur dialektmaterial utnyttjas i språkhistoriskt syfte. Jag tycker att den redan nämnda uppsatsen av Stefan Sonderegger har en karakteristisk titel: "Leistung und Aufgabe der Dialektologie im Rahmen der Sprachgeschichtsschreibung des Deutschen" (Sonderegger 1983), ty även om författaren låter dialektologins olika sidor också som självständig vetenskapsgren komma till sin rätt, ger titeln uttryck för den hävdvunna synen på dialektologins 'biträdande' roll.

3.2. Man skulle därför också kunna anföra en massa exempel ur nordiska och andra språks historia, där dialektologin har kallats till hjälp för lösningen av vanskliga problem. Brøndum-Nielsen 1927 skriver:

> Også meget indviklede Sprogforhold, der kan give den historiske Sprogforskning næsten uløselige Problemer, kan ad dialektgeografisk Vej finde en Forklaring, der paa næsten utvivlsom Maade løser Vanskelighederne og viser Udviklingsgangen i svundne Tiders Sprogomdannelse;

han belyser detta med exempel från franskan, men han skulle lika bra ha kunnat nämna dansk och annan nordisk språkhistoria.

3.2.1. Det är klart att man oftast tog sin tillflykt till de gamla bygdemålen, när det gällde att komplettera det språkhistoriska materialet. Så har man gjort i många fall, kanske alldeles särskilt i svenska monografier om historiska fonologiska problem. Ett nära nog klassiskt exempel är Hesselmans uppsats "Några nynordiska dialektformer och vikingatidens historia" (1936), där han med en kombination av dialektformer och en del gamla belägg försöker påvisa det språkskikt i östra Sverige och södra Danmark som han kallar för "Birka-svenska" och där han jämför sin metod med den historisk-jämförande rekonstruktionen i indoeuropeisk språkvetenskap:

> Metoden är likartad med den som användes i den jämförande indoeuropeiska lingvistiken. Ett drag som gemensamt uppträder i två eller flera geografiskt åtskilda dialektområden och som icke kan ha uppkommit genom självständig utveckling inom varje område för sig, måste en gång ha tillhört också mellanliggande områden.

Två andra klassiska exempel har lämnats av Lennart Moberg, det ena om de nordiska nasalassimilationerna (1944) och det andra om den östnordiska monoftongeringen (1953), som båda två på ett eftertryckligt sätt visar, hur modern dialektgeografi kan komplettera språkhistorien. – Jag skulle förstås kunna nämna många fler, icke minst Gun Widmarks också teoretiskt mycket väl underbyggda avhandlingar om *u*-omljudet (Widmark 1959, 1963, 1964, 1991). **[40]**

3.2.2. Men det är inte bara dialekterna i trängre mening som kan ge upplysningar om skriftspråkens utveckling. Vid regionalspråkens närmare undersökning kommer det allt tydligare fram, hur dessa kan tjäna som vägvisare till den moderna språkutvecklingen: det är kanske särskilt fallet i Eskilstuna-undersökningen som mycket tydligt visat, hur den allmänna utvecklingstendensen går mot standardspråket eller – med andra ord – hur tertiär dialekt alltmer tar överhanden (med former som *husen* i stället för *husena*, *vinkade* i stället för *vinka*' o. l.).

3.2.3. Man kan kanske, när det gäller att nämna exempel på dialekternas betydelse för språkhistorien, skilja mellan ett mikroplan och ett makroplan. På mikroplanet skall dialekten, helst gamla bygdemål, kasta ljus över någon enstaka företeelse såsom en ljudövergång el. dyl., på makroplanet skall den belysa hela språkets, icke minst skriftspråkets företrädesvis yttre historia. På mikroplanet skulle man vid sidan om en lång rad fonologiska och morfologiska detaljer också kunna nämna ordförrådet, där dialektmaterialet har mycket att säga om enstaka ords etymologi, om betydelsehistoria, ja, om hela semantiska fält (hur värdefullt dialektmaterialet är för etymologin, visas icke minst av ett sådant standardverk som Torp 1919). På makroplanet skall jag anföra två exempel: dialekternas betydelse för språklig skiktanalys och deras position vid utredningen av standardspråkens ursprung och utveckling:

a) Angående det första skall jag lite slumpmässigt peka på Oslomålet samt de sociolingvistiska undersökningar som har gjorts i norrländska samhällen. Den språkliga situationen i Oslo har sin utgångspunkt i å ena sidan en sydöstnorsk dialekt (i østkantvarianten) och å andra sidan standardspråket (tertiärdialekt) i överklassmiljö på Vestkanten, och den gamla dialekten lever idag på sitt sätt vidare i Oslomålets lägre skikt som skiljer sig från överklasspråket inte så mycket genom absoluta kriterier som kvantitativt, med olika frekvens för de olika språkdragen (se härom bl. a. Jahr 1978).

I samhällen som Burträsk och Åsele råder enligt Thelander 1979 resp. Eriksson 1971 synnerligen brokiga och mångskiftande förhållanden med en rad olika varianter: med tre huvudvarieteter och ett kontinuum av mellanstadier i Burträsk, nio idiolektkategorier i Åsele, men på båda hållen kan det lägsta skiktet identifieras med den gamla dialekten och denna utgör då ena ändan av en lång varietetsskala; den är sålunda ett nödvändigt led i den sociolingvistiska analysen.

b) Dialekternas betydelse för uppfattningen av skriftspråkens ursprung och utveckling verkar vara klar och ligga i öppen dag också i Norden. I Danmark har det varit diskussion om Lis Jacobsens hypotes om att danskt skriftspråk skulle ha själländsk grundval (Jacobsen 1910) och även om de flesta nog har varit skeptiska eller avvisande gentemot den, är det dock ingen tvekan om att Själland och särskilt Köpenhamn har betytt mycket för utvecklingen av dansk standard och att de i alldeles särskilt hög grad är och har varit utgångspunkt för talat riksmål.

I Norge är det tydligt, vad dialekterna har spelat för roll för både bokmål (med sydöstnorska dialekter som utgångspunkt för förnorskningen) och nynorska (med bl. a. arkaiska dialekters bestämda form fem. sg. som grundlag för Aasens *i*-mål och senare norska dialekters flertal med fem. sg. *-a* som grundval för den nuvarande huvudnor- **[41]** men), och i svenska språkets historia är det ju allmänt vedertaget att utvecklingen i stort har gått från medeltida skriftdialekter över Vadstena-språket till uppsvenska som grundval för det moderna standardspråket.

Förhållandet mellan dialekterna och framväxten av ett överregionalt skrift- och standardspråk är kanske mera spännande i tysk språkhistoria, där det har kommit fram högst olika meningar och diskussionen om dessa problem ännu inte torde vara avslutad. Där möter man också den explicita frågan, huruvida dialekterna egentligen har varit avgörande för skriftspråkens utbildning, om denna inte – väsentligen – ligger på ett annat, skriftlighetens plan som är väsensskilt från muntligt talspråk. Medan man ursprungligen räknade med olika kanslispråk (kanslispråket i Prag under Karl IV:s tid, sachsiskt kanslispråk) som förutsättning för Luthers språk och det nyhögtyska skriftspråket, dominerade under flera årtionden sedan 30-talet den hypotes som först och främst är förknippad med namnet Theodor Frings (se Frings 1936) och som går ut på att skriftspråket i allt väsentligt skulle vara präglat av *en* särskild dialekt: en östmellantysk utjämningsdialekt på kolonial grund som – med ett "Verkehrssprache" eller "Geschäftssprache" som mellanled – skulle ha tagits upp av kansliet och därifrån gått över till Luther som ju enligt sina egna ord närmast höll sig till "die sächsische Canceley". Sanningen torde dock ligga närmare det som de senaste årtiondenas forskning framhållit (se fr. a. Besch 1967): att den postulerade utjämningsdialekten aldrig har funnits och att Luther byggde sitt språk på en kombination av östmellantyska och bajersk-sydösttyska drag som delvis går tillbaka ända till (sen)medeltiden. Diskussionen kring dessa problem är nog inte helt avslutad än, men vad som redan nu tycks vara säkert och vad som tycks gälla mera generellt, är att en (eller flera) dialekt(er) visserligen på något sätt måste ligga till grund vid utformningen av ett skriv- eller skriftspråk, men att detta sedan utvecklar sig självständigt enligt sina egna lagar.

Men hur det än må vara med just dessa problem, dialektologins betydelse för språkhistorien råder det ingen tvekan om: den är och förblir ett viktigt led i språkstratigrafisk metod, när det gäller att analysera tidigare och nuvarande förhållanden och utvecklingar såväl geografiskt som kronologiskt.

3.3. Ämnet dialektologi i språkhistoriens tjänst har emellertid en ännu mera allmän aspekt som jag dock bara skall nämna i förbigående: det är dialektologins bidrag till problemet om språkförändringens principiella ursprung och spridning. Eftersom dialekterna står det genuina och spontana språklivet närmare än skriftspråket, borde man där också kunna vänta sig bättre informationer om det än annars. Problemet är ju gammalt, men i den historiska språkvetenskapens första skede nöjde man sig i allmänhet med uppfattningen av språket som en levande organism som utvecklade sig på ett naturligt sätt, medan junggrammatikerna som bekant höll sig till sina naturvetenskapligt grundade undantagslösa ljudlagar inklusive analogin som då bl. a. var ansvarig för morfologiska utvecklingar.

Det är också bekant att dialektologin, närmast dialektgeografin, spelade en avgörande roll vid påvisningen av att detta var fel, att ett och samma ljud under en och samma fonologiska förutsättningar kunde utveckla sig olika i olika ord, dvs. att en **[42]** fonologisk utveckling kunde få lexikaliskt betingade olika gränser. Men även de slutsatser som drogs av detta: att en ljudövergång alltid sprider sig i enskilda ord och att det därför inte skulle finnas dialektgränser och dialekter överhuvudtaget, visade sig vara en sanning med modifikationer, och här har återigen dialektgeografin intagit en nyckelställning. På nordisk botten har icke minst Gun Widmarks och Gösta Holms diskussion om *u*-omljudet varit givande på den punkten, i det den enligt min mening[4] klart visade att *u*-omljudet med avtagande 'fysiologisk' styrka har brett ut sig från väst till öst: på östnordiskt område måste rundningen av *a* till *ǫ* ha varit så pass svag att den nya ljudvarianten för det mesta återgick till *a*; här måste det alltså (ursprungligen) ha varit frågan om en s. a. s. 'mekanisk' spridning av en ljudövergång (eller en tendens) i en viss fonologisk position.

Men även om man, som man har gjort, skiljer mellan en 'naturlig' förändrings allmänna spridning fram till en viss gräns å ena sidan och 'kulturell' spridning därifrån i enstaka ord, är därmed frågan om en förändrings första ursprung ännu inte löst. Diskussionen där pågår fortfarande och har väl under de senaste åren intensifierats, och det tycks vara helt klart att dialektologin även på den punkten måste ha ett viktigt ord med i laget (det är väl ingen tillfällighet att det i Schweiz för inte så länge sedan har skrivits en diger doktorsavhandling om enbart detta problem: Haas 1978). Om det överhuvudtaget går att lösa problemet, har den nya dialektologin tack vare sin förbindelse med variationslingvistiken säkerligen de bästa möjligheter; tack vare uppfattningen om språkets synkrona variabilitet på grundval av en viss 'uttalslatitud' kan den kanske få ett bättre grepp om det 'osynliga' förstadiet av en ljudövergång.

'Uttalslatituden' har redan Marius Kristensen (1933) varit inne på och det är inte heller svårt att hitta exempel; jag tänker då bl. a. på variationsbredden i uttalet av

---

[4] Gun Widmark själv räknar visserligen med en omljudstendens som (ursprungligen) varit lika stark i både Väst- och Östnorden (se bl. a. Widmark 1963, s. 38), medan Gösta Holm tycks utgå från en försvagad omljudstendens i öster och därav följande varierande fonetiska resultat (se Holm 1963, s. 86 ff.).

ursprungligt långt *a* som i någon eller några individ(er)s språk lätt kunde koncentreras kring öppet *o*, vilket sedan kunde sprida sig först till hela språksamhället i fråga och sedan till ett större språkområde, med hela den åtföljande kända kedjereaktionen i vokalsystemet.

4. Jag skall emellertid inte längre uppehålla mig vid dessa frågor utan komma till slutet: Einar Haugen har en gång föreslagit att man skall skilja mellan "the history of the dialects and the history of the languages" (Haugen 1970). Det är klart att en sådan boskillnad kan vara nyttig eller rent av praktiskt påkallad, men jag skulle ändå vilja gå ett steg längre och gå in för en integrerad behandling av språkhistoria (skriftspråkshistoria) och dialekter – för en allomfattande syn på språket som ett fundamentalt fenomen i den mänskliga kommunikationen, som ett system (för att citera de Saussure i en lite annorlunda betydelse) "où tout se tient", där allt hänger ihop och där synkroni och diakroni bara utgör två sidor av samma sak, där det historiska belyser det nuvarande och det nutida det förgångna, där ingetdera är fullt förståeligt utan det andra. **[43]**

Det är omöjligt att skriva språkhistoria utan hänsyn till diakron och synkron dialektologi och dialektologin bör inte begränsa sig till strukturell beskrivning. Både dialektologi och språkhistoria bör vara jämställda som mål i sig själva men inom ramen för en språklig helhetssyn som omfattar både tid och rum. Jag håller med Stefan Sonderegger, när han skriver att

> es bleibt die vordringlichste Aufgabe der Sprachgeschichtsschreibung des Deutschen, das gegenseitige Verhältnis und den Bezugsbereich von Mundart und Schreibsprache/Schriftsprache/Hochsprache/Standardsprache darzustellen (Sonderegger 1983);

jag skulle bara vilja använda detta även pa nordisk språkvetenskap. Och jag skulle även vilja använda på nordiska förhållanden det som Adolf Bach skrev i sin bok *Deutsche Mundartforschung* (1969):

> Eine grosse umfassende deutsche Dialektgrammatik, die die historischen und geographischen Ergebnisse der Forschung übersichtlich vereinigt, ist eine dringende Zukunftsaufgabe der germanistischen Forschung.

Detta är stora mål och för att hinna så långt, är det klart att det behövs mycket detaljarbete, där man bl. a. också gång på gång måste ta ställning till metodproblemet, pröva nya metoder och målsättningar. Men huvudmålet får inte tappas ur sikte: en allsidig beskrivning av språkhistorien på grundval av skriftspråk och dialekter och av dialekterna på historisk, sociologisk och strukturell grund.

Litteratur

Aubin, Hermann/Frings, Theodor/Müller, Josef, 1926: Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden. Geschichte, Sprache, Volkskunde. Bonn.

Bach, Adolf, 1969: Deutsche Mundartforschung. 3. Auflage. Heidelberg.

Bandle, Oskar, 1967: Studien zur westnordischen Sprachgeographie. Haustierterminologie im Norwegischen, Isländischen und Färöischen. A. Textband (Bibliotheca Arnamagnæana 28). B. Kartenband (Bibliotheca Arnamagnæana Supplementa 4). Kopenhagen.

— 1973: Die Gliederung des Nordgermanischen. Basel/Stuttgart. (Beiträge zur nordischen Philologie 1.)

Behaghel, Otto, 1928: Geschichte der deutschen Sprache. 5. Auflage. Berlin. (Grundriss der germanischen Philologie.)

Bennike, Valdemar/Kristensen, Marius, 1898–1912: Kort over de danske Folkemål med Forklaringer. København.

Benson, Sven, 1965–1970: Südschwedischer Sprachatlas. 1–4. Lund. (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund 15.)

Besch, Werner, 1967: Sprachlandschaften und Sprachausgleich im 15. Jahrhundert. Studien zur Erforschung der spätmittelhochdeutschen Schreibdialekte und zur Entstehung der neuhochdeutschen Schriftsprache. München. (Bibliotheca Germanica 11.)

Brøndum-Nielsen, Johannes, 1927: Dialekter og Dialektforskning. København.

Chambers, J. K./Trudgill, Peter, 1980: Dialectology. Cambridge.

Christiansen, Hallfrid, 1933: Gimsøymålet. Fonologi og orddannelse. Oslo. (Det norske Videnskaps-Akademi, Skrifter II, 1932:3.)

Dahlstedt, Karl-Hampus, 1980: Die Mundartforschung am Scheideweg. Wiesbaden. (I: Dialekt und Dialektologie. Ergebnisse des Internationalen Symposiums "Zur Theorie des Dialekts" Marburg 1977, hg. von Joachim Göschel u. a. = Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik Beihefte Neue Folge 26, s. 348–365.)

Ejskjær, Inger, 1964: Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk. København. (I: Dialektstudier 1, s. 7–50.)

Elmevik, Lennart, 1973: Husdjursterminologi och västnordisk språkgeografi. Stockholm. (I: Svenska Landsmål 1973, s. 101–116.) **[44]**

— 1987: Über den niederdeutschen Einfluss auf das Schwedische unter besonderer Berücksichtigung der Dialekte. Berlin. (I: Niederdeutsch in Skandinavien 1 = Zeitschrift für deutsche Philologie Beihefte 4, s. 120–127.)

Eriksson, Ulrik, 1971: Åselesvenska 1–2. Lund. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap ser. A, 20 A/B.)

Evensen, Aage/Tveit, Tone, 1990: TÅG. Talemålsvariasjon åt gjøvikensere. Oslo.

Frings, Theodor, 1936: Die Grundlagen des Meissnischen Deutsch. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der deutschen Hochsprache. Halle (omtryckt i Theodor Frings: Sprache und Geschichte 3, 1956.)

— 1957: Grundlegung einer Geschichte der deutschen Sprache. 3. erweiterte Auflage. Halle.

Gilliéron, Jules, 1902–1910: Atlas linguistique de la France. 1–12. Paris.

Gjermundsen, Arne Johan, 1981: Variasjonsmønster i Holla-målet. En språksosiologisk og språkgeografisk undersøkelse. Oslo.

Grosse, Rudolf, 1993: Beiträge der Dialektgeographie zur Sprachgeschichtsschreibung. Wiesbaden. (I: W. Viereck ed.: Historische Dialektologie und Sprachwandel = Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik Beihefte Neue Folge 75:2, s. 98–107.)

Grøtvedt, Per Nyquist, 1961: Forholdet mellom skriftspråk og talespråk i sørøstnorsk i senmiddelalderen. Lund. (I: Arkiv för nordisk filologi 76, s. 213–230.)

— 1969: Om dialektundersøkelser på grunnlag av gamle håndskrifter. Oslo. (I: Eskil Hanssen ed.: Om norsk språkhistorie. En antologi, s. 56–70.)

Haas, Walter, 1978: Sprachwandel und Sprachgeographie. Untersuchungen zur Struktur der Dialektverschiedenheit am Beispiele der schweizerdeutschen Vokalsysteme. Wiesbaden. (Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik Beihefte Neue Folge 30.)

Hansson, Åke, 1969: Fonemgeografisk och fonemhistorisk forskning. Lund. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap B:5.)

Hasselmo, Nils, 1972: Språkväxling. Lund. (I: Bengt Loman ed.: Språk och samhälle 1, s. 152–182.)

— 1974: Amerikasvenska. En bok om språkutvecklingen i Svensk-Amerika. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 51.)

Haugen, Einar, 1953: The Norwegian language in America. A study in bilingual behavior. Philadelphia.

— 1970: The language history of Scandinavia: a profile of problems. Reykjavík. (I: The Nordic Languages and Modern Linguistics 1, s. 41–86.)

Hesselman, Bengt, 1936: Några nynordiska dialektformer och vikingatidens historia. En undersökning i svensk och dansk språkutveckling. Stockholm-Köpenhamn. (I: Ordgeografi och språkhistoria = Nordiska texter och undersökningar 9, s. 127–162.)

— 1948–1953: Huvudlinjer i nordisk språkhistoria. Uppsala och Stockholm-Oslo-København. (Nordisk kultur 3–4.)

Historischer Südwestdeutscher Sprachatlas, 1979. 1–2. Bern/München. (Bibliotheca Germanica 22 A–B.)

Holm, Gösta, 1960: Om det nordiska u-omljudet. Stockholm. (I: Svenska Landsmål 1960, s. 79–136.)

— 1963: U-omljud och språkgeografi. Stockholm. (I: Svenska Landsmål 1963, s. 80–100.)

Hægstad, Marius, 1899: Gamalt trøndermaal. Kristiania. (Videnskapsselskapets skrifter.)

— 1906–1942: Vestnorske maalføre fyre 1350. 1–7. Oslo. (Videnskapsselskapets skrifter/Skrifter utgitt av Det norske Videnskaps-Akademi.)

Ivars, Ann-Marie, 1980: Dialekter i förskingringen. Licentiatavhandling i nordisk filologi vid Helsingfors universitet. Helsingfors.

— 1986: Från Österbotten till Sörmland. En undersökning av emigration och språklig anpassning. Helsingfors. (Studier i nordisk filologi 66.)

Jacobsen, Lis, 1910: Studier til det danske rigssprogs historie fra Eriks Lov til Christian IIIs Bibel 1. Lydhistorie. København.

Jahr, Ernst Håkon, 1978: Problemer ved beskrivelsen av bymål med sterk målbrytning. Austin/Texas. (I: The Nordic Languages and Modern Linguistics 3, s. 414–418.)

Jansson, Valter, 1942: Om de östsvenska dialekternas ställning. Stockholm. (I: Svenska Landsmål 1942, s. 47–71.) **[45]**

Kauffmann, Friedrich, 1890: Geschichte der schwäbischen Mundart im Mittelalter und in der Neuzeit. Nachdruck mit einer Einleitung von St. Sonderegger. Berlin-New York 1978.

Kristensen, Kjeld, 1977: Variationen i vestjysk stationsbymål. København. (I: Dialektstudier 4,1, s. 29–109.)

Kristensen, Marius, 1933: Folkemål og sproghistorie. København.

Kulturgränser – Myt eller verklighet? En artikelsamling utgiven av Lars-Erik Edlund, 1994. Umeå. (Diabas. Skrifter från den dialektgeografiska databasen inom Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 4.)

Labov, William, 1966: The social stratification of English in New York City. Washington.

Lindqvist, Natan, 1935: Ordens vandringvägar på nordiskt språkområde. Stockholm. (I: Jöran Sahlgren et al. ed.: Vår hembygd, dess historia och hur den utforskas, s. 31–49.)

— 1943: Språkgeografi. Stockholm. (I: H. S. Nyberg ed.: Orientering i språkvetenskap, s. 36–76.)
— 1947: Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning. Lund. (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund 2.)
Markey, Thomas L., 1968: Aspects of generative dialectology. Stockholm. (I: Svenska Landsmål 1968, s. 128–139.)
— 1977: Prinzipien der Dialektologie. Einführung in die deutsche Dialektforschung. Grossen-Linden. (Giessener Beiträge zur Sprachwissenschaft 8.)
Maurer, Friedrich, 1942a: Zur Sprachgeschichte des deutschen Südwestens. Strassburg. (I: Fr. Maurer ed.: Oberrheiner, Schwaben, Südalemannen, s. 167–336.)
— 1942b: Nordgermanen und Alemannen. Studien zur germanischen und frühdeutschen Sprachgeschichte, Stammes- und Volkskunde. Strassburg. (2. Aufl. 1943. Bern-München, 3. Aufl. 1952.)
Mitzka, Walther, 1927–1956: Deutscher Sprachatlas. Marburg.
— 1943: Deutsche Mundarten. Heidelberg.
Moberg, Lennart, 1944: Om de nordiska nasalassimilationerna mp > pp, nt > tt, nk > kk, med särskild hänsyn till svenskan. Uppsala. (Undersökningar till en atlas över svensk folkkultur. Språkliga serien 1.)
— 1953: Den östnordiska diftongförenklingen. Några synpunkter. Uppsala. (I: Nysvenska studier 33, s. 87–129.)
Moulton, William, 1970: Opportunities in dialectology. Reykjavík. (I: The Nordic Languages and Modern Linguistics 1, s. 143–157.)
Nordberg, Bengt, 1970: The urban dialect of Eskilstuna: Methods and problems. Reykjavík. (I: The Nordic Languages and Modern Linguistics 1, s. 426–443.)
— 1972: Morfologiska variationsmönster i ett centralsvenskt stadsspråk. Lund. (I: Bengt Homan ed.: Språk och samhälle 1, s. 14–44.)
— 1983: Urbanisering och språkförändring i Norden. Uppsala. (FUMS Rapport nr 113.)
— 1985: Det mångskiftande språket. Om variation i nusvenskan. Stockholm. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 14.)
Nordenstam, Kerstin, 1979: Svenskan i Norge. Språklig variation hos svenska invandrare i Bergen. Göteborg. (Nordistica gothoburgensia 11.)
Pettersen, Egil, 1975: Språkbrytning i Vest-Norge 1450–1550. Språket i vestnorske skrifter ved overgangen fra mellomalder til nyere tid. Oslo.
Rydqvist, Johan Er., 1850–1870: Svenska språkets lagar. 1–4. Stockholm.
Sandøy, Helge, 1993: Talemål. Oslo.
Schützeichel, Rudolf, 1961: Die Grundlagen des westlichen Mitteldeutschen. Studien zur historischen Sprachgeographie. Tübingen. 2. Aufl. 1976. (Hermaea Neue Folge 10.)
Schwarz, Ernst, 1951: Goten, Nordgermanen, Angelsachsen. Bern. (Bibliotheca Germanica 2.)
Seip, Didrik Arup, 1955: Norsk språkhistorie til omkring 1370. 2. utgave. Oslo.
Skautrup, Peter, 1944–1970: Det danske sprogs historie. 1–5. København.
Sonderegger, Stefan, 1968: Alemannische Mundartforschung. Wiesbaden. (I: Germanische Dialektologie. Festschrift für W. Mitzka zum 80. Geburtstag = Zeitschrift für Mundartforschung Beihefte Neue Folge 5, s. 1–29.)
— 1983: Leistung und Aufgabe der Dialektologie im Rahmen der Sprachgeschichtsschreibung des Deutschen. Berlin-New York. (I: Werner Besch et al. ed.: Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung 2, s. 1526–1558.) **[46]**
Tandefelt, Marika, 1987: Språkbytarna och språkbevararna. Uppsala. (I: E. Wande: Aspects of multilingualism.)

Thelander, Mats, 1979: Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. 1–2. Uppsala.
— 1982: Analys av språklig variation. Lund. (I: M. Thelander red.: Talspråksforskning i Norden, s. 164–185.)
— 1983: Från blåknut till brakknut. Om provinsiella drag i flyttares språk. Uppsala. (I: Nysvenska studier 63, s. 5–126.)
Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
Torp, Arne, 1983: Nokre tankar om inndeling av folkemålet i Skandinavia. Åbo. (I: Folkmålsstudier 28, s. 45–92.)
Weinhold, Karl, 1863, 1867: Grammatik der deutschen Mundarten. 1. Alemannische Grammatik. Berlin, 2. Bairische Grammatik. Berlin.
Widmark, Gun, 1959: Det nordiska u-omljudet. En dialektgeografisk undersökning. A. Text. B. Kartor. Uppsala. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 6.)
— 1963: Ordgeografi och språkhistoria. Ett klargörande och ett genmäle. Stockholm. (I: Svenska Landsmål 1963, s. 1–79.)
— 1964: U-omljud och språkhistoria. Stockholm. (I: Svenska Landsmål 1964, s. 195–205.)
— 1991: Fornvästnordiska förleder i omljudsperspektiv. Uppsala. (Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 19.)
Åström, Per, 1888: Språkhistoriska studier öfver Degerforsmålets ljudlära. Stockholm. (Svenska Landsmål VI. 6.)